

prepir. Nazadnje je vendar kava zmagala, pa še le — kakor povestnica pravi — potem, ko je neki šajk v Kajri z velikimi slovesnostmi očitno skušnjo napravil in potem razsodil, da je kava prijetna in zdrava pijača. In od tistega časa je kava Turkom tako priljubljena pijača, da bi človek mislil, da jim ni moč brez nje živeti. Po njih se je razširila kmali krog in krog po svetu, pa s tem razločkom, da se drugod pije kava odcejena od gošave; Turek pa jo pije z gošavo vred, da mu je celó nič v zgubo ne gré.

Ogled po svetu.

Kavkaz in njegovi stanovniki Čerkesi ali Adighé.

Po verjetnih poročilih spisal Idrijanski.

Dragi bravec! vzemi zemljovid rusovske države v roko, in postopaj z mano; popisati ti hočem pogorja, rodovitost zemlje, podnebje in stanovnike kavkaške.

Pogorja.

Od dežel izhodne strani črnega morja, kjer vitežka roda Šapsuha in Adighé bivata, se vleče dolgi Kavkaz — stermeč čez dvojno morje in mejaš dveh delov sveta — v južno-izhodnem zavrtju do polotoka Apšeron, ki je imeniten za stran večnega ognja, in se zateguje v podobi kljuna v hvalinsko ali kaspisko morje.

S svojimi zravenhribi obsega Kavkaz v širokosti 30 milj. V jugu, poleg črnega morja, ga veže drug oddelk hribov z Ararat-om, in v severji se pogubi v štepah južne Rusije.

Od teh štep bomo obrnili svoj pogled na posamezne imenitne pogorja, ter pogledali k nar bližnjemu Bečav-u ali pjetigorskim hribom, prednikom pravega Kavkaza, — potem k glavvarju vseh gorá Elbrusu, od tod se vernemo na višine ob izhodnem črnem morji, ostanemo en trenutek pri véliki vojaški cesti, ki pelje čez sredo veličanskega pogorja, in zadnjič padejo naše oči proti jugo-izhodu na hvalinsko morje.

Bečav (to je, 5 gora) je stara domovina Čerkesov, ktere bomo zdaj Kabardarje imenovali. V jugo-zapadu od Georgievskaja, ob konstantinogorski cesti, se povzdiguje v obširni daljavi čvetero teh mejnih hribov, ki so z nekim visokim hribom „Oslovski herbet“ imenovanim, tako zvezani, da je viditi kotliču podobno odpertje, iz katerega srede v višavo reži peti in naj višji hrib. Verhte gore skor neprenehoma obdajajo oblaki, in je tako male obširnosti, da bi komaj deset ljudi ob enem prostora našlo. Od unih čveterih hribov je omeniti le Mečuke, slavite zavolj žvepljenih zvirov, ki ob njenem podnožji vrejo. Oddelki hribovja, ki Bečav-a z Elbrusom vežejo, se zategujejo med rekama Kuma in Kuban-om v jugozapadu.

Elbrus, 16.000 čevljev visok, je z večnim snegom pokrit, in vsako ondaj bivajočih ljudstev ga drugač imenuje. Perzijani in Tatari mu pravijo Kaf-dagh, Rusi Šatgora, Abhasi Orfi-Itub in Čerkesi Oschga-Machua, to je, gora zveličanih. Občno ime med gorotani je Dshin-Padischah (kralj duhov); zakaj po neki pripovedki so njegove pečine in brezni vhod v deželo duhov, kjer zdrave in srečne prerokinje male Azije bivajo, katerih lepota bo večno neomadeževana ostala, kakor tudi njih devištvo. Na njegovih nedohajočih višavah kraljuje od veka Simurg, stara božja ptica, z enim očesom minulost in z drugim prihodnost pazijoča. Ako se Simurg po zraku verti, se zemlja stresa zavolj ogromnega luskanja perut, in viharji tulijo, morje kipí visoko, in budí s svojimi valovi dremajoče duhove v globočini. Včasih se slišijo z visočine modre prerokinje jok in stok, — potem omolkne po logih petje ptic; cvetlice glavice pobesijo; hudournik silno bobní, in hribi se zakrijejo v črne oblake. Večkrat pa se sliši s Sigmurgovega visokega trona petje zveličanih. Kmalo se nebo čisto zjasni, kakor zlate misli se odlikujejo sončni žarki na belih čelih gorá; hruš hudournika se spremení v prijazno mermranje, in iz cvetlic puhti oživlajoč duh. — Toliko za pokus sta-

rih vraž, ki se na Kavkazu vedno pomladujejo; mi pa stopimo iz paganskega sveta sopet na pravo zemljo.

V severo-zapadni strani od Elbrusa poleg izhoda črnega morja so najvišje goré: Pelav-Tepeš in Očen v deželah Abhasanov in Abadsenov, — Idokopas in Šapsuh v pravi Čerkesii.

Južno-izhodno od Elbrusa, v deželi Osetov, zraven georgijske vojaške ceste moli v zrak 15.400 čevljev visoki Kasbek, središče velikega pogorja.

Če sledimo od severja v južno-izhodno stran čez sredo Kavkaza peljajočo vojaško cesto, dospemo k Krestovajgori (Kreuzberg), pokriti z večnim snegom; na njenem podnožji je pošta Kobi. Dvé uri od Kobe je slavnoznani Baidar, poseden od revnih Osetov, ki o slabem vremenu popotnikom na pomoč hité. Če Kasbek-a za središče vzamemo in južno-izhodnemu pogorju do polotoka Apšeron sledimo, zadenemo Barbelo v Lesghistani; potem Schah-Dagh-a (kraljev verh ali gora) v deželi Kuba; Dost-Dagh-a (prijateljski verh) in Bab-Dagh-a (očetov verh) med Šekami, Širvanu in Baku, in slednjič pri hvalinskem morji 3000 čevljev visokega Besch-Parmakj-Dagh-a (peteroperstni verh ali Fünffingerberg), tako imenovan po svoji podobi. (Dalje sledí.)

Slovanski popotnik.

* Od leta 1839, ko je zadnjič prišel na svetlo drugi letopis krajnskega muzeja za leto 1838 pod naslovom „Landes-Museum im Herzogthume Krain. Zweiter Jahresbericht 1838“, ni bilo več ne duha ne sluha od samosvojnega muzealnega časopisa; le semtertje po nekdanjem „Illyr. Bl.“ so se nahajale raztresene izveštja. Po dolgem prenehanji v letu 1849 vpeljanih tedenskih shodov so nekteri za pospeh domačega naravoslovja marljivi društveniki 13. rožnika lanskega leta sklenili, naj se napravljajo vsaki mesec zbori muzealnega društva, in pomenki teh zborov pa tudi druge naravoslovje zadevajoče stvari naj se natisnejo vsako leto v posebnem nemškem letopisu; vredništvo muzealnega letnika je bilo enoglasno izročeno gosp. kustosu Dragotinu Dežman-u. Marljivi gospod kustos je sporočilo to kmali doveršil in vredil letopis za 1856, ki je pred nekimi tedni pod nadpisom: „Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums 1856“ na svetlo prišel. Dobro jo je zadel častiti gosp. vrednik, da je na čelo tega novega letnika postavil kratek pregled vsega, kar se je od nekdanjih časov do danes na Krajnskem in za Krajnsko o naravoslovskih preiskavah godilo, in nam tako v mičnem popisu pred oči postavil dosedanja delavnost domačo na važnem naravoslovskem polji. Dalje obsega ta zvezek popis nekega prižanega gojzdnega kebra, ki ga je gosp. Ferd. Schmidt prvi najdel na planini „pri Jezerih“, — gosp. Dežman je povedal nekoliko od tiste kot škerlat rudeče stvarice, kijo naravoslovci čermélo monado (Purpurmonade) imenujejo, ljudstvo pa, ako nenadoma najde moko, močnik, žgance ali kako drugo jéd rudeče, kervave barve, pritika ti čisto naravni, čeravno redki prikazni sto neumnih vraž; — dalje sledí v tem zvezku popis pomenkov društvenih zborov v letu 1849 in 1855, poslednje 3 leta muzeju darovanih ali pa kupljenih stvari, — imenik društvenikov, ktero pa še zlo pomnoženo želimo; saj 2 gold. na leto nista konj, — in naposled pregled društvenih dohodkov in stroškov preteklega leta. Dostavljamo tem versticam le še prošnjo, ktero gosp. vrednik razglša v predgovoru: naj bi domoljubi, kateri se ukvarjajo z naravoslovskimi vedami, za prihodnji letnik mu poslali zanimivih sestavkov.

* Vlaški jezik govorijo Čiči le v Žejanah v Munki fari. Stanovniki v Susnjeviči, Novi vasi, Jesovniku in Litaji pa niso Čiči, ampak se imenujejo Vlasi (Cerebiri) po njihovem vlaškem jeziku. J. Sa.

Ogled po svetu.

Kavkaz in njegovi stanovniki Čerkesi ali Adighé.

(Dalje.)

Rodovitnost zemlje.

Kakor je pogorje veličastno, tako imenitna je različnost rodovitosti teh dežel. Po legi in podnebju rodi zemlja obilo mnogoverstnega rastlinstva. Planine polne jelk in borov gledajo ponosno na priljudne doline; nižje prepeva v lavorovem gaju slavič, visoko se terta ovija okrog senčnega topola, in dolge ciprese, enake zelenim stolpom, stermijo v zrak. Mili vetriči pihlajo po krajinah, kjer v prečudni lepoti rastejo lepe cvetlice, lastne črnemu primorju. Rodovitno polje, kakor deleč oči sežejo, in lepi pašniki se popotniku odgrinjajo. Tukaj je zares narava svoj blagoslov prebogato razpotresla, zakaj, kar le vidiš, rodi zemlja sama po sebi. — Vendar vživa človek le malo od vsega tega, kar mu narava tako obilno daruje, in mnogo mnogo let bo še minulo, preden bodo poljedelstvo in umetnije v zaželenem miru te krajine zaljšale. Dokler bodo vojskine zastave na Kavkazu vihrale, bo vsak napredek le napredek razdiranja. Namesto pluga derdrajo kanoni čez rodovitno polje, namesto serpa žanje kervavi meč in namesto gnoja rodoviti zemljo le človeška krí.

Planine segajo na Kavkazu kakih 7400 čevljev visoko; višje naprej se zgubi germovje v pečovje. Neprederljive meje zadržujejo Ruse v vojski, da ne morejo do ljudstev unkraj mej, ki so jim ob bitvah v veliko korist. Rusi so začeli sicer gojzde požigati, da bi jo lože naprej udarili, al pot jim je vedno s ternjem zadelana.

Višine črnega primorja so polne prvotnih gojzdov; različne drevesa, javori, jeseni, hrasti, orehi in divje sadne drevesa vsake baže rastejo tako visoko in široko, da se popotnik zavzame. V doljnem delu Osetov se nahajajo hrasti, bukve, topoli in jelše grozne visokosti. To velja tudi od dežel Kistov. Prostori v deželah Daghestana so na vse strani z gojzdi napolnjeni; zlo stari topoli, bukve, jeseni in lipe pokrivajo višine, do katerih človek ne more, in tako dosežejo mirno svojo od narave namenjeno starost. Posebno žlahno je sadje tukaj: breskve, marelice, jabelka, hruške in višnje. Kavkaz je prva domovina terte, ki tukaj neznano debela in visoka zraste. V Tiflisu se je kazal leta 1843 grojzd 14 funtov težak. Prijetne doline Kura, Fazisa, Alazana in Jore dajejo dobro kapljico. V rusovskih deželah, med rodovitnima dolinama Šeki in Širvan imenovanima so se poprijeli murvo- in sviloreje in prideljujejo pavolo, celó cukreno terstiko so nasadili v knežji tališki, ki se prav dobro sponaša.

Iz dežele se prodaja razun svile in pavole v druge kraje silo veliko brošča, žefrana, vina, rajža, prosa, ješprenja, turšice, žita in tobaka. Kasikumiki in stanovniki jelisniškega kantona se pečajo z živinorejo.

Podnebje.

Prečudno podnebje (klima) kraljuje na Kavkazu. Ko visoko pogorje pokriva večni sneg in led in sonce le medle žarke na temena ledenikov razliva, se v nižjih dolinah od zime malo vé. Pokrajine, ki po svoji legi in milem zraku med naj lepše pozemeljske kraje spadajo, se verstijo z merzlimi kraji. Ko mraza trepetajoči popotnik čez Krestovajogoro skoz visok sneg do trebuha ali še do pajzdihe gazi, cvetijo v vertih tifiških že cvetlice in mandeljni. V nizkih ravninah je poleti takošna vročina, da ljudje v hribe beže. Stanovniki višjih hribov pa, ko jih zima zapodí iz njih kolib, iščejo v nizkih ravninah za-se in za svoje čede potrebnega živeža. Veliko Tatarov privrè ob zimi na štepi Upadar in Karajves, kjer do poletja ostanejo.

Dežele poleg morja so močvirne in ne brez nevarnih bolezin, h katerim pogostoma terdovratna merzlíca pritiska. Najškodljivši zrak se pa razširja v dolinah in štepah med Širvanom in knežijo Tališem ob hvalinskem morji, kakor tudi poleg črnega primorja; toda domačim ni tako škod-

ljiv kot je ubogim Rusom, katerih vsako leto veliko pogine. Posadke od Redut-Kalé do Anape se vsake tri leta versté. Krogle hribovcov so malo nevarne, pa se namesto njih razsajočih hudih bolezin ne manjka. Zdrave dežele so: Georgija, Kartli, Imereti, Mingrelija in severni del Daghestana. Tudi na južno-zapadnem podnožju kavkaških predhribov ležeča Abhasia se raduje zdravega podnebja. Pa vendar v naj zdravejših deželah je prenagli prestop vročine na merzlo in narobe večkrat uzrok smertnih bolezin v rusovski posadki. Rusi imajo na Kavkaškem tri ogromne sovražnike krotiti, katerih prvi in naj huji je podnebje, pogorje drugi, in hribovci tretji. Kolikrat vidijo oči usmiljenega popotnika trop nesrečnih, bolnih vojakov, ktere iz nezdravega podnebja v zdravejše kraje prepeljujejo, da si svoje žalostno življenje za kake leta podaljšajo. Postopajo ti reveži enaki sencam, da se ne vé, kaj da je bolj sivo in zlizano: ali njih blede obrazi ali pa debele ogrinjala, ki habljene ude zagrinjajo. Če semtertje naletiš na kakega zdravega mladenca, ti je gotovo, da je še le pred kratkim iz Rusije tû sem prišel, in da še ni tukaj poletja preživel; le pol leta — in njegovo lice bode blede in oči temne kakor drugih sobratov! Otuznost spreletí človeka, kader ravno vidi dohajati nesrečne vojake, ki jih bode gotovo strupeno podnebje v kratkem požerlo. Vojak si že grobne pesmi prepeva, ker vé, da na njegovi gomili nihče žaloval ne bode.

Národ.

Slišali smo sedaj od pogorja, rodovitnosti zemlje in podnebja kavkaškega. Naš daljni namen pa je se ozreti še na stanovnike te dežele, to je, govoriti od pravih Čerkesov ali drugače tudi Adighé imenovanih. Čerkesi se razlikujejo s svojim pogumnim obnašanjem, z zanimivo enaličnostjo šeg, in po lepih životih od drugih stanovnikov že imenovanih dežel; oni prekosijo vse druge sosede v hrabrosti. Etimologijo ali izvirno ime Čerkesov natanko pozvediti je bilo dosihmal nemogoče. Kar nam dogodivščina spričuje in kolikor deleč seže, smemo reči, da so oni bili od nekdanj lastniki teh dežel. So taisti, ki so v Carigradu znani po imenu Cikhen, Cikhi in Cekhi. Imé samo po sebi ni ondaj bivajočemu ljudstvu znano, in utegne biti novega koréna. Nekteri ga razlagajo po Klaproth-u od turške besede Čerkas, in drugi po Senkovskem od novoperziške besede Serkeš (razbojnik, voditelj). Če se ne motimo, je bil Chalcocondylas prvi, ki Čerkesov z gerško besedo Τζάρκασοι omeni.

Vera tega ljudstva kakor Abhasov, je mešanica kristijanstva, mohamedanstva in paganstva. Keršanska vera je bila že v 5. stoletju upeljana; knezi in plemenitniki so jo spoznavali, dokler ni Šajh-Manzur začel serca obudovati za turčinstvo (mohamedanstvo). Šajh-Manzura pa omenijo kavkaški letniki prvič leta 1785. Ta zviti zapeljivec, kterege imena še zdaj ljudstva med črnim in hvalimskim morjem pozabiti ne morejo, je bil — po ruskih pripovedkah — od Turčinov plačan poslanec, da je turško vero zasejal med kavkaške gorijance in podpihal pogumne stanovnike zoper kristijane Ruse. Al hrabri Rus je tega tička leta 1791, ko je terdnjavo Anapo s silo vzel, v kletko vjel in ga pustil zapreti na otoku Soloveckoj (po našem „slavičji otok“), kjer je tudi žalostno poginil. (Dalje sledí.)

Jezikoslovne stvari.

Za pokušnjo eno besedico iz mojega slovensko-nemškega slovnika.

(Konec.)

Do-mreti, vollends sterben, do-mirati, im Sterben liegen; — iz-mreti, aussterben; izmirati, allmählich aussterben; — o-mreti, an den Gliedern erstarren; o-mirati, allmählich an den Gliedern starr werden; — od-mreti, absterben; od-mirati, allmählich absterben; — po-mreti (mehrere an der Zahl), absterben; po-mirati, allmählich absterben (von mehreren); — pre-mreti (vor Kälte)

Nova lušivnica za turšico.

V Gradcu se dobiva v Gottsbaherjevi železolivnici nova mašina, ktera turšične storže hitro in čisto luši (robka), za 32 gold.

Gosp. prof. dr. Hlubek jo v časniku sl. štaj. kmetijske družbe močno priporoča, in ker nam je znano, da gospod profesor ne hvali, kar ni hvale vredno, se smemo že zanašati, da je ta lušivnica zares tudi dobra. Ker turšično lušivnico tudi mi, ki nismo ravno prenapeti mašinarji, med tisto orodje štejeemo, ktero je potrebno gospodarjem, kateri veliko koruze pridelujejo, tedaj bravcem našim berž povemo, kaj gosp. dr. Hlubek od te nove mašine pravi.

„Na dvoru c. k. štaj. kmetijske družbe smo poskusili z Gottsbaherjevo mašino turšico lušiti. V eni uri je zlušila 5 do 6 vagánov turšičnih storžev; goni se pa tako lahko, da ji je en fantè pri 10 ali 12 letih kos. Prav živo jo tedaj zamoremo vsem gospodarjem priporočati.“

Dostavljamo še to, da ima gosp. Leopold Gottsbacher v Gradcu v ulicah „Körblergasse Nr. 1163“ svojo železolivnico, kjer izdeluje tudi te mašine.

Jezikoslovne stvari.

Kaj pomeni slovensko ime Samo?

Spisal Davorin Terstenjak.

Dobro je znano izobraženemu Slovencu ime Samo, vendar kaj pomeni, ni nam še noben jezikoslovec povedal.

Z imenom Samo so v zavezi zgodovinske imena: Semovit, Semislav, Semibor, Semota, Semik, Semian itd. ¹⁾

Poljski kronist Boguhval je že ime Semovit tolmačil, vendar niso jezikoslovci našli poterjenja v nobeni drugi besedi sorodnih arskih jezikov. On piše od imena Semovit: „Qui Semovit quatuordecim annos suae aetatis habens patri in regno succedit, et ab hoc Semovit tam a patre, quam ab aliis fuerat vocatus: Semovit enim dicitur jam loquens, quia annuum quartum decimum suae aetatis ante mortem patris conscenderat“ ²⁾.

Tedaj bi po Boguhvalu Semovit pomenilo: „jam loquens“, to je, kdor govoriti, kaj povedati, ali reči zna. Da v imenu Semovit tiči zapopadek govorjenja, rečenja, poterjuje tudi Martinus Gallus ³⁾, pisavši: „Eique Semovit vocabulum ex praesagio futurorum indiderunt“. Semovit se toraj tudi identificira z besedo prerok. Toraj korenika te besede izrazuje očitno zapopadek: reči, govoriti.

Al kralj se je velel Semovit tudi zatega voljo, ker je bil 14 let star. S štirinajstim letom pa je pri starih Slovanih možki spol dosegel polnoletnost, tedaj Semovit tudi pomenjuje polnoleten. In zares v Sanskritu nahajamo besedo samâ „annus“, leto. Semovit, Semislav, Semibor, Semota je toraj postalo po uslabljenem glasniku a v e iz Samovit, Samislav, Samibor Samota, in Semovit je adjektivna oblika kakor jo nahajamo v besedah: gromovit, silovit, sanovit, grozovit itd. Zapopadka „govorjenje, rečenje in pa leto“ bi toraj v tej besedi tako združena bila, kakor v besedah českega jezika: reči, sagen, sprechen, in rok, das Jahr, pa tudi zapopadek praesagium bi se lahko izpričal po analogični podobi, kakor prerok, prerokovati, prerokovanje iz reku.

Za svojo izpeljavo najdem poterjenje v ruski besedi Semik. Semik pomenjuje mladoletni majalski praznik. Leto pa so stari Slovani začeli z mladoletnjem, zato poznamlovanje tega praznika z izrazom Semik od samâ, annus; primeri analogično slovenski: jari čas, jaro žito, jari ječmen, Frühlingszeit, Frühlingskorn, Frühlingsgerste in pa nemško Jahr.

Ime Samo sem dvakrat našel na rimskih kamenih in sicer na enem izkopanem iz razvalin stare Solve: „Lucio Memio L. Lib. Liberali et SAMMAE conj. patronus fecit“, na drugem izkopanem iz razvalin stare Noreje: „Veranus SAMMI filius Julia Secundina vivi fecerunt et Secundino filio ann. XX.“ ¹⁾.

Nahaja se še tudi ime SAMMIVS BARAS na kamenu hranjenem v Pruttingu na Bavarskem. Ta Sammius Baras je bil „praepositus equitibus Dalmatis aquesianis“. Dalje se še nahaja na kamenu abahskem tudi na Bavarskem: „Hilarina SAMMOTA“ ²⁾.

Gori smo vidili, da ime Samota se nahaja v najstarejših poljskih in ruskih listinah. Tudi ime Baras je slovensko po koreniki in obliki. V občini sv. Miklavža hoče fare na Štorskem še stanujejo rodbine Beras. Primeri še zavoljo sufiksa imena: Jeras, Rabas, Karas, Latas itd.

Kakor ljudje pridejo deleč po svetu, tako tudi imena. Imena Samo so bile tudi navadne pri sorodnih Prusih in Litevcih; sin slavnega pruskega kneza Videvuda se je velel Samo.

Sadaj lahko razumemo, zakaj toliko imen Annius nahajamo na noriških rimskih kamenih, — so to prestave slovenskega imena Samo. — Tukaj naj še sledi razlaga nekoliko imen slovenskih iz napisov štirskih rimskih kamenov. V dvorišču farovža sv. dioniškega, na levem pobrežji Mure na gornjem Štorskem se nahaja rimski kamen z napisom: „Juniano BVRRANI filio annorum L. SVCELA VUCONIS filio marito et Terentino et Julianae TERTINE nepotibus“ ³⁾.

Tukaj vidimo štiri slovenske imena ¹⁾: Burran = Buran, bodi si od bura, „boreas“ ali pa buri, „fulvus“. Zavoljo sufiksa primeri osebne imena: Jeran, Teran, Bežan, Ložan, Bojan, Milan, Viran, Sovan; ²⁾: Sucela. Sucela je diminutiv imena Suka, die Hindin, in se ujema z imeni Kovinaerta, Kouna ⁴⁾; ³⁾: „Ukon ali Uko = ἄκρος, od koreninične oblike ač, dünnmachen, schärfen, zuspitzen“, odtod sanskr. acri, „Schärfe des Säbels“, gerški ἄκρος, „Spitze“, slov. ač, oc, uc, digamirano hac, hoc, huc, vac, voc, vuc ⁵⁾ (Bergspitze), dalje imena: ukna peč, „Spitzfelsen“ na Kranjskem, in imena rodbin slovenskih Ukmar, Ukoušek, Ukovec; primeri še ukovska fara na Koroškem; ⁴⁾: Tertina, od terta, Rebe.

Imeniten kamen je tudi vzidan v steno cerkve knittelfeldske z napisom: „BVCCIONI RESSIMARI filio et IAPARVNI filiae conjugii et Senecaei nepti“. Tako bere gosp. Knabl ⁶⁾ ta napis. Meni se dozdeva, da se ima namesto Japaruni brati Japarunae ⁷⁾. Buccion = Clamilus, od buka, „clamor“, Ressimar = Barbis od resa, barba, Japaruna = Patercula od japa, pater, odtod so oblike Japar, Japarun (primeri gerdun) in v ženskem spolu Japaruna; zastran oblike primeri: glavuna, gizduna, skopuna.

Ogled po svetu.

Kavkaz in njegovi stanovniki Čerkesi ali Adighé.

(Dalje.)

S Šajh-Manzur-om pa islam (mahomedanska vera) ni šel rakom žvižgat, obderžal se je dosihmal pri knezih in

¹⁾ „Schriften des histor. Ver. für Steierm.“ I. Heft str. 34.

²⁾ Heffner „Das röm. Bayern“ str. 37. 84.

³⁾ Po Knabelnovem berilu v „Mittheilungen des histor. Vereins für Steiermark“ I. Heft str. 55.

⁴⁾ Suka utegne tudi pomeniti suko, štirsko-nemški die Sikin, prasica.

⁵⁾ V celjski okrajini posebno v konjiški in žreški fari so rodbine Vucej, na Koroškem pa Vucela, ktere stanujejo na planinskih vucih.

⁶⁾ Knabel v „Mittheilungen des hist. Vereins für Steiermark“ I. Heft stran 51.

⁷⁾ Vendar je tudi Japarun za ženski spol slov. oblika; primeri imena boginj: Turan, Tesan, Mean za Turana, Tesana, tako tudi Japarun za Japaruna.

¹⁾ Glej Šafařík „Slav. Alterth.“ II. 355, 369.

²⁾ Boguhval str. 23.

³⁾ Mart. Gall. str. 25.

plemenitnikih; množica ljudstva pa spoštuje svoje stare molike, katerih najimenitnejši so:

1. Šiblé, bog groma, vojske in pravičnosti. Njega molijo vojniki pred vojsko, in mu naj lepše ovce po srečni bitki darujejo. Ako pred bojem nevihta postane, velja za dobro znamenje; drevó, ki ga je strela zadela, jim je sveto; pod njim najde hudodelnik gotovo varstvo. Tudi človeka, ki ga strela ubije, imenujejo zveličanega ter ga pokopljejo s nenavadnimi svečanostmi.

2. Tleps, bog ognja. 3. Seozeros, bog vode in vetra, kraljuje čez morje in oblake. Na njegovo povelje se uderó lavine z ledenih verhov in studenci kipé iz srede hribov. Poljodelec prosi boga dežja, ter polije kako pijačo čez posušeno polje temu boga v dar. Nevesta prinese za ženina, žena za moža, mati za sina, ki je na morji, po kaki reki, ktera se v morje izliva, kak dar, da bito sveto darilo došlo z valovi bogu, ki v globočini kraljuje in svojo mogočnost s tem razodeva, da dá vetrovom čez morje iti, oblakom pa nad zemljo.

4. Sekutha, bog popotnikov, čuje nad popotniki, posebno takimi, ki so na božji poti; poplača gostoljubnost z blagoslovom v takih hišah, ki jo radovoljno dopernašajo. Pri dohodu in ob odhodu gosta prinese gospodar bogu popotnikov pijačo v dar.

5. Mesitha, boga mej, časté v gojzdih, kjer so tudi drugim bogovom prostori določeni, in celó hudodelnike zavarujejo, kakor nekaj pri Gerkih in Rimljanih. Pod svetimi hrasti sedé starci pri sodbi, kader se ima kaj važnega določiti; tukaj se pomenkvajo od vojske in mirú; tukaj se zberajo pred vojsko itd. —

Kar se vladarstva in pravic gorjancev tiče, je težko kaj gotovega povedati, ker o pomanjkanji pisanega zakonika se ravna vse po starem kopitu navadnih šeg, ktere ima vsak rod posebej za-se. Le poturčinci se nekaj po koranu vedejo; ker pa jim tudi vés ne diší, ga mešajo z vero svojih molikov.

Samovladarstvo je Čerkesu to, kar psu smola. Nikakor ne morejo od tega kaj slišati, zato so pripravljeni noč in dan za svobodo kri preliti. Kader je treba kaj skleniti, se snidejo možje v pogovor, in kar se zapové, se tudi natančno spolni.

Svobodni Čerkesi spadajo v tri stanove: kneze, plemenitnike in kmete. Duhovšine je malo in jo časté kot kneze in plemenitnike. Vjeti vojniki so jim sužni, ki večidel polje obdelujejo in hišo varujejo. Naj večja moč v deržavi je volja ljudstva; knezi in plemenitniki jo le spolnujejo in so voditelji v vojski. Vsak svoboden Čerkes je rojen vojniki in ima v zborih pravico govoriti od vojske in mirú.

Knezi in plemenitniki so zemeljni posestniki, ki ljudstvu déle zemlje pod tem pogojem posojujejo, da jim odrajujejo vsako leto določeno živino in kaj v živežu. Al Čerkesi kakor Abhasi niso zvedeni poljodelci in obertniki, zakaj oni ne živé, da bi delali, ampak delajo le, da imajo kaj v usta nositi. Lepe goveda in ovce so jim poglavitno bogastvo. Kmetje morajo svojim plemenitnikom tlačani biti, pa se tudi lahko odkupijo; knezi imajo celó oblast jih povzdigniti v plemenitnike.

Kot naj svetejša postava velja Čerkesom kakor vsem svobodnim ljudstvom Kavkaza maščevanje. Sicer je rodbini ubitega pripušeno, se z morivcem sprijazniti brez razžaljenja nje časti; toda ubijavec mora kazni plačati. Ako pa morivcu obvelja, da novorojeno dete iz hiše svojega nasprotnika odnese in ga potem domá v rejo vzame, je pa vse dobro. Kader odgojenega otroka sopet očetu izročí, je pozabljeno vse sovraštvo in mir za zmiraj ustanovljen. Ako ubije kak plemenitnik nalašč ali neprevidno kmeta, mora za kazni odrajevati 9 sužnih; al maščevanja si s tem ni odkupil. Ako tihotapca pri tatvini zasačijo, mora ukradeni posestniku pri belem dnevu sam poverniti, knezu ali plemenitniku pa, kteremu je podložen, 2 vola za kazni odrajevati. To osebno povračilo ukradenega je majhna kazni, ki zamore svobod-

nega Čerkesa zadeti, pa ne zavolj tega, ker je kradel, ampak zato, da je bil tako neroden, da so ga ujeli. V Čerkesii je tatvina kakor pri Špartancih dovoljena, toda tatú nihče viditi ne smé. Prekanjen tat se bahá s srečno ukradenim blagom ravno tako prevzetno kakor s svojim pogumom in svojo junačnostjo; le takega, ki se je dal pri tatvini zasačiti, povsod zaničujejo.

Čerkes svoje kolibe (koče) nikolj ne zida, ker se mu neumno dozdeva, svojo močno roko za zidovjem skrivati. Tudi se kaj radi s takimi norčujejo, ki žen ne dobé ali samci ostanejo. Ženin svojo drago siloma odpelje, in ko je dovoljenje dobil in odrajtal predpisano doto, pride po njo z nožem v roki (to se vé, da le na videz). Ta šega se nahaja sploh pri vseh kavkazskih ljudstvih.

Starost se spoštuje pri vseh stanovih in v vsaki rodbini zeló zvesto. Mlaji brat vstane, kadar stareji v izbo stopi, in molčí tako dolgo, dokler se ne vpraša. Debelih ljudi možkega kot ženskega spola nič kaj ne obrajtajo; malopridni ne smejo k občnim zborom in veselicam.

(Konec sledí.)

Krajopisje.

Ozir na Pičan v Istri.

Na visokem skalnatem hribu, na cesti, ki iz Reke v mesto Pazin pelja, stoji staro mesto (grad) Pičan, imenitno zavolj mnogih posebnost.

Lep pogled imaš, ako se tvoje oko iz Pična okoli ozre. Pred teboj, viditi je blizo, stoji Učka gora (Monte maggiore), ena nar visokejih istriških, ki je domačim dober prerok vremena, in imenitna zato, ker se od tod cela Istra, Benečija, Čres, Veglia, velik del Notrajskega in pa sinje jadransko morje vidi. Iz Pična pa vidiš fare in podfare, ki ena drugi roko podavajo, n. pr., Gologorico, Kerbune, Berdo, Cepič z znamenitim cepiškim jezerom, Kozljak, Keršan, Šumberg (sv. Nedeljo, Labin, Plomin), tri fare poreškega škofa; proti severni strani pa Gracište. — Znano je, da po teh krajih terta močno pa sladko vinsko kapljico daruje, in da so Krajci marljivim istrijskim vinorejcem poprejšne leta mnogo dvajsete pušali. Ozrimo se sedaj na mesto Pičan. — Bilo je in bode menitno ostalo zato, ker je tu stolica bila mnogih škofov, tu je tudi sv. Nicefora mučenca škofa desna roka v veliki cerkvi v oltarji, ki se zove oltar „svetih močí“ z drugimi sv. svetinjami shranjena. Še zmiraj lahko vidiš leseni tron nekdanjih škofov pri velikem oltarji. Ima mesto okoli 56 hiš, ki so zidane na visokih pečinah tako, da le skozi velike vrata se more priti v mesto. Sedanji čas je v Pičnu tehantija; tu bivajo gosp. dekan s tremi duhovniki, katerih eden je tudi učitelj ljudske šole. Pred mestom je lepa cerkva, posvečena sv. Roku. Na sv. Roka dan je tu velik sejm (Kirchtag); ta dan prihaja sem ljudstva od bližnjih in daljnih krajev tako veliko kakor na dan sv. Nicefora, patrona te fare. Pred cerkvico sv. Roka pod ladonijami je vzvišen prostorčič, kjer se zjutrej meso prodaja, zvečer pa se mestjani sprehajajo. Kaj pa so ladonije? — To so drevesa silno visoke in debele, pa brez sadú, le senca je dobrota, ki jo ladonije delajo. Kar je meni znano, je v Mošenicah največja in najdebelejša ladonija; pa tudi v Pičnu so štiri ladonije kaj lepe; v deblo izrezane številke kažejo, da je naj starejša leta 1774 posajena bila, je tedaj letos 82 let stara, pa prav lepo drevó; — druge so pa manjše in mlajše.

Pičan je še posebno imeniten zavolj sladkega vina; nekaj, ko je terta še bogata bila, so v Pičnu delali samo-maščino (liquor), ki je neizrečeno sladka kapljica; letos se sopet sliši, da je grojzde za to, in res je, da je terta bolje rodila; sladko vince bo, in najberžej ne drago.

V mestu je tudi županija; med obertniki so čevljarji, dva zidarska mojstra, dva krojača, dva kovača; en tesar, en glavnika, dva oštirja, dvé tobakarji, en sedlar, en dežev-

hiše v starem zidovji pod zemljo našli, pravlica pravi, da tam je bilo nekdanje rimsko mesto, ktero je Bog zavolj razujzdanega in mehkužnega življenja kaznoval, da se je v zemljo pogreznilo.

Ogled po svetu.

Kavkaz in njegovi stanovniki Čerkesi ali Adighé.

(Konec.)

Vede in umetnije niso med Čerkesi doma. Prebivavci Kubau-a in Daghestan-a niso imeli in nimajo svojega slovstva. Samo pesem in godba, tolažnici človeštva, še niste pobegnile pred gromom rusovskih topov. Pri priprostem narodu, kakor so Čerkesi, so pesmi predmet vse modrosti ljudstva, in spodbadek junaških početij. Ljubav do svobode in gostoljubnost ste v sercu vsakega Čerkesa globoko ukoreninjene. Da so gostoljubni, jim je na čast, in razodeva njih mirno družbenost. Vsakega popotnika, naj je reven ali bogat, nizkega ali visokega stanú, sprejmejo prijazno in ga posadijo na prvo mesto. Hišni gospodar se še le potem vsede, kadar mu gost velí. Gospodar je s svojo glavo porok, da se ptujcu v njegovi hiši nič žalega primerilo ne bode. Kar se smé Čerkesu dalje v čast šteti je to, da svojo ženo spoštuje. Čeravno je po koranu dovoljeno več priležnic imeti — zakaj častitljivega imena žene take babe niso vredne — vendar Čerkes Mahomedanca v tem ne posnéma.

Pri ženitvah gledajo na to, da sta ženin in nevesta enakega stanú. Za doto dajejo, kar imajo: dnarja, kónj, goved, ovác itd., in da dota domače lože stane, se k ženitvi zberó gostje z mnogoverstnimi darili.

Kadar je vse opravljeno, pelje ženin nevesto na svoj dom; v ta namen se pogovori s posli, da ga k nevesti spusté, ktera ga že v lepe ogrinjala zavita težko pričakuje. Kadar ženina zagleda, pa začne upiti in na pomoč klicati, ter se brani, kar se more; al zadnjič — se vé da — ženin zmaga, jo na konja posadí, in oddirja ž njo.

Po gostih se prične zunaj boj, pri katerem skoraj vsak kaj odnese; če koga v tem boji ubijejo, je to slabo znamenje novozaročenima. Komaj je zatonilo sonce, se že pripravljajo na ples. Kak star pevec igra na pljunko in prepeva lepe pesmi v čast novozaročenim in nazočim gostom. Mladina obojnega spola se vstopi razločena v dvé versti in začne plesati; med plesom pri vsakem skoku z rokami ploskajo in prepevajo, da se vse kadi. V hipu pa si eden mladenčev sprosi deklíno, — ploskanje, godba in petje preneha, in oči vseh so obrnjene le na nova plesavca.

Stara navada Čerkesov je tudi, da život mladih dekličev med desetim in dvanajstim letom zašijejo v jele novo kožo, ktero nosijo do tistega časa, da jo ženin prereže s svojim nožem. Pravijo, da dekleta tako povite ostanejo lepe in da se njih život lepo zraša.

Domače življenje je kaj čudno. Tako, na priliko, mož svoje žene nikdar ne poljubi v pričo ptujih, in žaljivo je za moža, ako kdo po njegovi ženi in hčerah pobara. Mož se ne smé prikazati v družbo ženskih, pa tudi ženske ne v družbo možkih. Čerkes ima neomejeno oblast čez svojo ženo in svoje otroke; smé jih po svojem sklepu soditi ali celó umoriti, in nihče mu ne reče žal-besede. Nezvestobo ženstva kaznujejo na smert. Pa tudi ženske imajo svoje pravice. Če kak hudodelnik na begu prileti h kaki ženi in se je dotakne, mu preganjavec ne smé nič žalega storiti. Vpričo ženstva se maševati je oestro prepovedano. Ako v dvoboju kaka skuštrana baba in v obliči odkrita ženska vmes skoči, jenja boj hipoma.

O vojski so ženske kaj serčne; možé naganjajo nad sovražnika, in včasih same meč in puško v roko vzamejo.

Otrok domá izrejevati ni navada, da se ne pomehkužijo. Za to si poišejo svoje odgojitelje (rednike), ki morejo biti sposobni v govorjenji, junaštvu in v orodji, in jih visoko časté. Odgojitelj odpelje otroka (fanta) večidel kmali po rojstvu, in tako vidijo starši svoje dete še le kot moža, ali

pa nikdar več. Precej po rojstvu leží dete 24 ur pod milim nebom.

Kadar po več letih odgojitelj v boji in govorjenji izurjenega vojnika na očetov dom pripelje, je velika pojedína. Povabijo vso žlahto, odgojitelja na glas hvalijo in ga obdarujejo; kot sorodnik ostane potem pri hiši svojega učenca, ki ga bolj ljubi kot svoje lastne stariše.

Méd in pelin.

* Pijavke in pa samopašni prijatli so si v tem podobni, da padejo raz človeka, ko so svoj namen dosegli; pijavke, ko so se kervi napile, samopašni prijatli pa, kadar ni ničesa več dobiti.

* Ako se ljudém svetuje, naj berejo v svojih lastnih sercih, se pač malokteremu priporoča dobro berilo, če je od zunaj tudi lično vezano.

* Hočesh hitro kaj doseči, le prav se plazi po kolenih.

* Kozé ližejo včasih zidovje prav pohotno; misliš morebiti, da ga imajo rade? Ko bi soli na njem ne dobile, bi se ga ne dotaknile. Tudi prilizovavci med nami so take kozé; le da se prilizujejo sedaj za to, sedaj za uno.

* „Kaj si bolan, prijatel, da si tako klavern?“ — „Nisem še bolan ne, pa da ne zbolim, mi je rekel dohtar pol manj vina píti kakor sem ga dosedaj pil. Zatega voljo me serce tako boli, ker se bojim, da bi prav hudo ne zbolel.“

* Ljubezen je smodki (cigari) podobna; kolikor delj gorí, toliko krajša prihaja.

* Rojstvo je stopnja v življenje; življenje je šola, v kateri se človek umreti uči; umiranje je oestro izpraševanje ali eksamen v ti šoli; smert pa je spričalo, da je človek živel; kakoršno je to spričalo, dobro ali slabo, takošno je darilo na unem svetu.

* Cvetlica prave slave raste le na polji zaslúg.

* Smokva iz rok bogatina je kislejša kot lesnika iz rok ubogega.

Novičar iz avstrijskih krajev.

Iz Istre 15. okt. S. — Iz Volovske, čeravno enmalo zakasnjeno, Vam moram vendar povedati, da tudi tū kakor v Klani razglašajo zvonovi hvalo vašega mojstra Samasa-ta. Za novo cerkev v Voloski se je neutrudljivi gosp. župnik Alojzi Krajnec, v Klani pa častiti gosp. Kl. Marotti prizadjal napraviti novo zvonovje, za ktero verlih faranov ni bilo treba dvakrat nagovarjati, da so z gosp. župnikoma vred donesli potrebnih pripomočkov. Hvala toraj, komur hvala gré za povelicanje časti Božje! — Naj o ti priliki zinem še besedico od prijetne okolice mesta vološkega, ki je dobro poldrugo uro deleč od Reke; čertert ure od Voloske proti Iki Lovranski je selo (vas) Abacia, prav pozemeljsk raj, poleti in pozimi obdan z vedno zelenim lavorovim gajem in lepimi verti, med kterimi je posebnega pomina vreden oni gosp. Škarpa, znanega trgovca reškega; v tem vertu stoji krasno poslopje, da si človek komaj lepšega misliti more. V tem poslopji stanuje ban horvaški, kadar pride v Abacio.

Iz Ljubljane. Že unidan smo povedali, da berž ko se je zvedila vesela novica, da pridejo presvetli cesar in cesarica v Ljubljano, so sklenili deželni stanovi in mestna županija skrbeti za dostojne priprave slovesnega sprejema Nju Veličanstev. Za okinčanje mesta je bil izvoljen poseben odbor, ki je vzajemno določil, kaj naj se napravi tū, kaj tam. Če bi, kakor nekatere mesta na Laškem, hotli za ta namen od ljubljanske mestne županije dovoljeni znesek po lirah imenovati, bi menda tudi mogli od kakih 40.000 lir govoriti, ne vštévši to, kar bojo deželni stanovi storili. Kakor tedaj že magistrat in deželni stanovi delajo po vsi svoji moči priprave, tako pa skerbé tudi že Ljubljančanje za dostojno unanje olepšanje svojega stanovanja podnevi in ob noči mestnega razsvetljenja, in ker narava v jeseni